

Fenoménu sebevraždy (z nedostatku jiných pojmenování používám tohoto stále křesťansky konotovaného označení) se na konci 19. a v první polovině 20. století vědecky zmocnili nejprve sociologové (E. Durkheim, M. Halbwachs, T.G. Masaryk). Historikové (ženy mezi nimi, pokud vím, nebyly) sice sebevraždu považovali také za společenský jev, ubránili se však tomu, aby z její četnosti (tedy z četnosti případů, které byly jako sebevraždy klasifikovány a dochovaly se) usuzovali na stav společnosti resp. její (psychické) „zdraví“. Od 70. let 20. století se tak sebevražda historicky zkoumá jednak v souvislosti s „dějinami smrti“, a potom především jako druh společensky odsuzovaného a pronásledovaného jednání, v užším slova smyslu jako druh kriminality.

Postoj společnosti k sebevraždě má samozřejmě mnoho rovin, z nichž jsem se snažil zaměřit - podobně jako u jiných „deliktů“ - na tu nejnižší. Zajímavé není jenom sledovat, jak se hodnocení mocenských (tj. i náboženských) autorit a trestněprávní kodifikace „odrážely“ v reakcích na konkrétní sebevraždu; za (ne vždy splnitelný) cíl bych např. pokládal i najít cesty tohoto myšlenkového ovlivňování resp. na případech konfliktů ukázat jeho mnohdy nejednoznačný efekt.

Z pramenného hlediska platí pro sebevraždy na českém pobělohorském venkově zřejmě totéž, co pro ostatní druhy kriminality. Vyšetřován sice většinou nebyl „viník“, ale i vyslyšení pozůstalí měli eminentní zájem na odvrácení podezření ze zločinu. Nejen z mého vzorku, ale i ze studií pro raně novověké německé země a pro Anglii je patrné, že sebevražda patřila mezi kriminální jednání, jehož vyšetřováním byla pověřena příslušná vrchnost. Materiální tresty jako zabavení majetku sebevraha (či jeho části) se mi nepodařilo doložit, neméně závažné nebo ještě závažnější byly postihy nemohuté. Vyloučení z křesťanské pospolitosti symbolizované odmítnutím křesťanského pohřbu nelze zřejmě oddělit od možného vyloučení z obce, ze sousedství, které postihovalo zejména potomky. Zatímco (katolická) církev zaujímalá od středověku k sebevrahům poměrně jednotné a propracované stanovisko (rozlišení racionální, rozmyšlené sebevraždy nejčastěji ze zoufalství na jedné a sebezabití v pomatení smyslů na druhé straně), byl postoj sebevrahova okolí k jeho činu složitější a (původně) církevní definice ho ovlivňovala jen zčásti. V trestních kodifikacích je její dlouhotrvající vliv naproti tomu nepopíratelný. Tato skutečnost a pojetí sebevraždy jako zločinu však předurčovaly, že se na jejím vyšetřování jen zřídka podílel přímo duchovní, ačkoliv to byl on, kdo v důsledku mohl - křesťanským pohřbem - nemateriálnímu postihu alespoň teoreticky zabránit.

V průběhu vyšetřování se střetávalo vícero zájmů, z nichž snaha pozůstalých odvrátit podezření z vědomé sebevraždy je nejpatrnější a je třeba s ní počítat při posuzování výpovědí.

Nezainteresovaného svědka, jehož prostřednictvím by bylo možno tyto výsledky verifikovat, však hledáme jen těžko. Podobně jako v jiných trestněprávních pramenech jsme i tady navíc konfrontování se sugestivními otázkami vyslyšajících, u nichž je mnohdy jednoznačné, jaká odpověď obviněnému ublíží a jaká naopak podezření zeslabí. Použití tyto písemnosti pro re-konstrukci „vzorů“ a neformálních kritérií chování, které jedince začleňovaly do obce (mezi sousedy), ale i pro re-konstrukci vrchnostenské představy konformity znamená hnát přístup v duchu „mimořádného normálního“ do extrému. Aniz bych tuto svou snahu v zásadě popíral, předkládám vám zde „pouze“

parafráze a citované výtahy z vyšetřování jedné sebevraždy. O možné míře interpretace či „znásilnění“ pramenů bych s vámi rád diskutoval.

Několik desítek stran výslechů, z nichž se dozvídáme o sebevraždě a předchozím životě Christopha Stüfftera, rolníka ze vsi Deutschhaidl (Německá Maňava), pochází z pera českokrumlovského sirotčího a úročního písaře Antonína S(Š)mahy Netolického. Jejich čistopis je sice datován 30. září 1693 přímo v Německé Maňavě, kde úředník prováděl vyšetřování; je však možné, že tato verze vznikla až o několik dní později na základě poznámek. Netolický vyslyšel vdovu po Stüffterovi Getraudt, jeho syny Blaßla (14 let) a Matthießla (10 let), dále šedesátiletého podruha Georga Paila, který žil ve Stüffterově domácnosti sotva půl roku, jeho ženu Marendl a další děvčeka Christinu Frankhin. Také se vyptával konšela Wentzla Reischla a dalších osmi sousedů, hovořit měl i s jinými zástupci obce a konečně se Stüffterovým duchovním správcem, hornoplánským farářem.

Nejrozsáhlejšímu výslechu byla podrobena **Getraudt Stüffterová**. (Všechny následující údaje vycházejí z jejich výpovědí.) Sama čtyřiatřicetiletá byla za svého čtyřicetiletého manžela vdaná údajně již dvacet. V manželství se narodilo deset dětí, v době výslechu jich však bylo naživu jen pět: zmínění dva synové, sedmiletý Joseph, devítiletá Getraudt a devítiměsíční Angles.

Následující otázky po Stüffterově chování si zaslouží doslovnou citaci jednak pro svou sugestivnost a také proto, že byly v této podobě kladeny i dalším svědkům:

1. *„Byl tvůj muž rád mezi lidmi a zdali s nimi rád obcoval?“*

„Mezi lidmi byl rád a rád s nimi také jednal. Jinak byl ale ve svých slovech i ve svém chování tichý a radši strpěl bezpráví, než aby ho sám někomu učinil. V životě jsem si nemyslela, že se tohle stane.“

2. *„Oddával se pití nebo hraní?“*

„Zpočátku se samozřejmě rád opíjel a hrál karty a kostky. Poslední čtyři roky toho ale nechal a celý zesmutněl. Nikdy jsem nepřemýšlela, co by to mohlo být. Až letos o žních mi řekl, že nemá žádné obilí, jak jen vyjde a co jen dáme dětem. ‚Dlužím vrchnosti a jak to budu splácet?‘ Já jsem ho ve žních utěšovala: ‚Bůh nás neopustí, jen nebud' malomyslný‘. Časem mi zase říkal, že ho bolí ruce a nohy a vůbec všechno a že nechce dál pracovat. ‚Podívej, oči mi už neslouží‘ - oči ho stejně celou dobu bolely po neštovicích. Jindy zas povídal: ‚Podívej, jak budu vyvážet polena z lesa, jsem už celý slabý‘. Já jsem ho ale celou dobu utěšovala, ať není malomyslný, když už nemůže, nikdo to po něm nechce, máme přece tři hezké hochy, kteří se hodí k práci, a když oni nebudou moci, tak si najmeme čeledína. Já sama půjdu za rychtářem a budu ho prosit, aby propustil toho, kdo je nemocný, takový člověk nesmí chodit do lesa a nesmí se bát‘. Muž si celou dobu stěžoval na hlavu, že ho bolí, a na mozek. Navíc ztratil sluch a zhoršil se mu zrak, na což si od žní stěžoval neustále.“

3. „Jestlipak tvůj muž klel nebo se rouhal?“

- to Getraudt popřela s tím, že muž maximálně vynadal dětem do „oslů nebo volů“ a nabil jim

4. „Neměl s tebou nebo s dětmi žádné neshody, hádky nebo různice?“

„Jistě, že jsme ze začátku spolu měli hádky. Když jsem ho napomínala kvůli pití a hraní nebo kvůli rvačkám, nerad to strpěl a oplácel mi to ranami. Ještě před rokem jsme se neustále hádali a doopravdy jsme se zneprátelili, jednou po mně dokonce hodil bochník chleba, aniž do dneška vím proč. Pak se ale náhle zklidnil a od té doby jsme neměli žádný konflikt, jen jsem ho celou dobu utěšovala. S dětmi také neměl žádné velké výstupy kromě toho, co vyžaduje výchova.“

5. „Nebyl nikdy pomatený nebo malomyslný?“

„Ano, od žní je celý pomatený a chvílemi bez zdravého rozumu. Účtoval s různými věcmi, že nic nemá [...]. Já jsem ho celou dobu utěšovala a pak jsem šla před osmi dny za mým bratrem a říkala jsem mu, že můj muž takhle se vším účtuje [orig. „Raittungen machen“], až se mu z toho div nerozskočí hlava [?]. Prosila jsem bratra, aby přišel k nám a aby mu to vymluvil, což on také udělal. Domlouval mu, ať se svěří, co ho trápí, že mu pomůžeme, když je mu tak zle. Muž mu ale pouze odvětil, že ho bolí hlava, a víc nechtěl nic říct. Můj bratr mi to povídal a radil, abych s ním šla do Krumlova do kláštera [klarisek] a abych mu nechala pomoci. Já jsem se s tím obrátila na mého muže, ale nedostala jsem od něho žádnou odpověď. Na to se vrátil k práci.“

6. „Byl tvůj muž dobrý hospodář a neměl nikdy žádnou nouzi?“

- Getraudt potvrzuje mužovu píli mj. i informacemi o poměrně soběstačném hospodaření domácnosti

7. „Nenechal se nikdy slyšet, že chce udělat něco takového nebo jiné zlo?“

„Ne, nenechal se nikdy slyšet, že se chce oběsit nebo udělat něco zlého. Jen si neustále stěžoval na hlavu. Já sama jsem si říkala, že na něco myslí, a nikdy jsem mu pořádně nevěřila; tentokrát jsem ale všechno přehlédla. Před třemi týdny při obracení lnu mi řekl: ‚Tak, moje ženo, užs mi podala poslední chleba‘, na což jsem odpověděla: ‚Ty určitě zemřeš, pořád jen naříkáš [?], ty ještě neumřeš‘. On na to: ‚Však uvidíš‘. V pondělí to byly dva týdny, co přišel ke mně do komory k lavici a řekl: ‚Moje ženo, proboha, jestli jsem něco udělal, oplat' mi to [?]‘. Já na to: ‚Však bude zase všechno v pořádku, jestli ti něco je, tak mi to řekni‘, načež on opáčil, že mám dát tři zlaté ke kostelu v Horní Plané, tak že se zase uzdraví. Já odvětila: ‚Ano, když se jen uzdravíš, rádi tam něco dáme‘.“

8. „Když sis něco takového myslela, proč ses s tím nesvěřila nějakému sousedovi nebo dobrému příteli?“

„Já jsem si taky netroufala, protože muž celou dobu pilně zastával svou práci. Lidi by ještě řekli, že blázna ze svého muže dělá jeho žena, protože na něm nebylo nic vidět, až na to, že trochu zhubl a celý ztratil barvu.“

9. „Konal svou velikonoční zpověď a chodil k ní i jindy? Modlil se pilně?“

„Ano, velikonoční zpověď a přijímání konal, chodil k ní často i jindy v roce, naposledy byl u sv. zpovědi a přijímání na den Narození Panny Marie v Horní Plané. Také se rád modlil a chodil do kostela, ať už bylo počasí jakékoliv. Ke mši do Horní Plané chodil i ve všední dny. V kostele byl i poslední neděli, já jsem tam šla v pondělí, zatímco on zůstal doma u dětí a modlil se růžencem. Když jsem se vrátila z kostela, našla jsem ho ve světnici, jak sedí na lavici, malé dítě měl u sebe na stole a modlil se s růžencem v ruce.“

10. „Kdy se pak oběsil, který den a kterou dobu resp. hodinu? Jak se to seběhlo?“

- následuje líčení událostí před činem, Stüffterova zmizení, jeho hledání matkou a dětmi jakož i nalezení jeho mrtvého těla

„[...] když jsme přišli do stáje, nejstarší syn Blaßl vystoupil nahoru a šel dál přes krov, potom vykřikl: ‚Auwa, tady visí‘ [‚Auwe, dadldroben hacht er‘], to už bylo světlo, že ho tam mohl vidět, my jsme ho ale zezdola jen při lucerně vidět nemohli, což mě vyděsilo a hned jsem padla [do mdlob] a nevěděla jsem, jestli je den nebo noc, také děti se všechny se mnou daly do pláče a křiku. Lidi a sousedé to slyšeli a za chvíli byla stáj plná lidí, přišel také konšel a řekl: ‚Co ten člověk jen udělal, že sáhmul k tomuhle‘, načež jsem mu odpověděla, že přece sám viděl, že [muž] byl ještě v neděli v obci. Já jsem strachy a hrůzou nevěděla, co činím, a dodnes nevím, co si s dětmi počnu. Poroučím se Bohu a mé milostivé vrchnosti a kdybych jen mohla obdržet tu milost, aby byl hned pohřben.“

11. „Měli jste spolu ten den nějakou neshodu?“

- manželka popírá

Z výsledku Stüffterova čtrnáctiletého syna **Blaßla**:

otázka 5 - odpověď: „ano, ano, byl od žní celý zasmušilý, a když jsme se ho ptali, pouze odpověděl, že nemá žádné nářadí [?], můj Bože a můj Pane, jak budu vykonávat robotu a vyvážet polena z lesa, my jsme ho ale těšili, budeme to dělat jako většina jiných lidí, kteří mají ještě méně nářadí, Bůh nám už pomůže.“

dodatečná otázka 12: „Chodil [otec] po celou dobu spát k matce do komory, nebo zůstal občas přes noc ve světnici příp. někde jinde?“

Výslech desetiletého **Mathießla** neobsahuje vcelku žádné zajímavé informace. Ostatní děti písař pro jejich nízký věk nevyslychal.

Z výslechů dalších svědků uvedu také jenom části výpovědi, které přinášejí nová svědectví či zajímavé názory. Padesátiletá děvečka/podruhyň **Christina Frankhin**, která u Stüfftera bydlela rovněž necelého půl roku, uvedla v odpovědi na 10. otázku, že na rozdíl od ostatních sousedů nepřiběhla do stáje poté, co tam hospodyně ztropila pokřik („*Já jsem tam ale nešla, protože jsem se bála. Nemůžu tam dodnes jít, ještě jsem ho neviděla.*“)

Konšel Wentzl Reischl vypověděl o Stüffterově zbožnosti mj: „*[...] i jinak se pilně modlil, zvláště v sobotu večer [v noci] se modlíval nahlas se svými dětmi, že to až sousedé slyšeli ve svých domech.*“

Inkriminovanou noc konšel nejprve nic nevěděl, „*až ke mně přišel syn vrchního [Obmann?] a řekl mi, že se Stüffter oběsil. Na to jsem ho poslal k rychtáři a sám šel na to místo. Našel jsem tam křičící ženu s dětmi a jeho jsem spatřil viset ve stáji nahoře na trámu nad ječmenem. Na to jsem se na rozkaz rychtáře vydal spolu s Jacobem Miningерem vydal do Krumlova, abych o tom zpravil pana vrchního hejtmana.*“

Tím výslechy ve vesnici skončily. Písař Netolický před odjezdem ještě napomenul (na příkaz vrchního hejtmana) konšely, vrchního a všechny sousedy, aby dnem i nocí dávali bedlivý pozor na sebevrahovo tělo, aby ho nikdo neukradl.

Při zpáteční cestě se Netolický zastavil v Horní Plané u tamního faráře Simona Masauera, který byl Stüffterovým pastýřem a zповědníkem. Poté, co ho písař zpravil o celé záležitosti, dosvědčil duchovní při svém kněžském svědomí, že „*tento Christoph Stüffter byl zbožný a bohabojný člověk, který pilně konal zpověď a přijímání nejen o Velikonocích, ale často i o jiných svátcích v roce - naposledy zrovna před nedávnem. Neholdoval žádným nepravostem. Podle vzhledu soudě byl poněkud melancholický. To, co se stalo, nemusí mít příčinu ve zlé vůli nebo v zoufalství, nýbrž spíše ve fantazírování a v pomatení.*“

1. 10. 1693 odeslal krumlovský vrchní hejtman Johann Thobias Prix výslechy knížeti, kterému příslušela nejvyšší pravomoc v otázkách kriminality poddaných. Přiložil navíc výtah z intimačního patentu pražského místodržitelství z 5. února 1683, který se týkal odměňování katů a na němž hejtman zakládal své doporučení, jak naložit se Stüffterovým tělem. V něm mj. stojí, že těla „*Desperat Personen*“, které se samy zbavily života, byla obvykle svěřována katovi. „*Protože však k těmto nešťastným případům nedochází jen z bezbožného zoufalství nebo ze strachu ze spáchaného hříchu a z obavy z následného potrestání, nýbrž často z nedostatku rozumu, příliš velké melancholie a nemoci*“, není nutné tělo vždy hned předávat katovi. Je třeba, aby městské rady co nejrychleji vyslechlly osoby, které byly ~~se~~ sebevrahem v kontaktu, a aby zjistily informace „*o jeho zbožném nebo zlém životě, o tom, co zamýšlel, zda nevedl zoufalé řeči, zda byl zdravého nebo poblázněného rozumu a zda na něm nikdo nepozoroval velkou melancholii.*“ Pokud se zjistí, že čin byl spáchan v pomatení smyslů, nemá

být tělo sebevraha předáno katovi, „*nýbrž hrobníkovi či jiným lidem a ti ho - aniž by však jejich čest doznala úhony - mají bez průvodu, zvonění a jiných obřadů, ovšem počestně [!], pohřbít vně hřbitovní zdi do země.*“

Vrchní hejtman Prix poukázal ve svém doprovodném dopisu knížeti na to, že lidé vypovídají o Stüffterovi jen dobré, stejně jako hornoplánský farář; tělo by tudíž nemělo příslušet do rukou kata, ale mělo by být pohřbeno hrobníkem nebo příbuznými. Zároveň varoval před tím, že pokud bude tělo v tomto počasí delší dobu viset na místě, nebude se ho kvůli zápachu chtít nikdo dotknout. Knížeti proto navrhl, aby Stüffter byl pohřben nedaleko od vesnice na pastvině a na místo aby byla vsazena dřevěná boží muka. Pohřbívat tělo u již stávajících božích muk u cest hejtman neradil, neboť „*pak se prostí [einfältige] lidé bojí večer nebo v noci okolo chodit kvůli, jak říkají, strašidlům.*“ Prix proto nedoporučoval Stüfftera pohřbít ani u zdi hornoplánského hřbitova, který se nacházel ve středu městečka a lidé by se, kdyby museli jít okolo, báli a lamentovali by. Navíc by kvůli zápachu bylo obtížné mrtvé tělo do Horní Plané vůbec dopravit.

Kníže se ve svém rozhodnutí, datovaném ve Vídni 4. 10. 1693, přiklonil k úřednickově názoru. Stüffter podle něj spáchal svůj čin nikoliv „*ex constientia criminis et metu poenae*“, nýbrž pravděpodobně z melancholie. Proto má jeho tělo být pochováno hrobníkem nebo příbuznými - bez ublížení na jejich cti - na odlehlém a neposvěceném místě na pastvině bez průvodu, zvonění a jiných obřadů. Příbuzní pak mohou na toto místo na paměť vsadit kámen.

Případ však tímto rozhodnutím neskončil. Na místě měl jeho vykonání zajistit krumlovský úředník Veit Friedrich Schiroky/Široký, který o tom také 10. 10. 1693 sepsal relaci. Po cestě do Německé Maňavy se zastavil v Horní Plané a nechal k sobě zavolat místního hrobníka. Přečetl mu knížecí rozhodnutí o tom, že má mrtvého Christopa Stüfftera sejmout a pohřbít. Hrobník se ze začátku nezdráhal uposlechnout, jen prosil, aby to neuškodilo jeho cti. Úředník poukázal na příslušnou pasáž knížecího příkazu a zdůraznil, že kdyby se někdo opovážil hrobníkovi v této souvislosti něco předhazovat a dotknout se jeho cti, bude exemplárně potrestán.

Hrobník odešel do svého domu, vzápětí se ale vrátil a knížecí nařízení jedním slovem odmítl. „*At' se s ním stane, co chce, on hrob nevykope, ani se oběšence nedotkne. Jeho dětem a zvláště jeho synovi v učení by to ostatní předhazovali a hospodář by syna nenechal u sebe déle bydlet.*“ Přes ujišťování úředníka i přítomného rychtáře i přes hrozbu trestem se hrobník přemluvit nenechal. Široký se s nepořízenou vydal dál přes Pihlov do Německé Maňavy. Tamnímu rychtáři a konšelovi vyřídil knížecí rozkaz a zároveň sdělil, že hornoplánský hrobník odmítl uposlechnout. Zeptal se jich také, kdo by podle nich mohl Stüfftera pohřbít. Představitelé místní samosprávy však údajně nejevili přílišnou ochotu a tak Širokému nezbyvalo než se vydat do oběšencova domu. Musel však nejprve poslat pryč seběhnuvší se dav lidí a zavřít dvůr.

S žádostí, aby sňala tělo svého manžela a „*aby mu tak prokázala poslední věrnou službu*“, se Široký nakonec obrátil na Getraudt Stüffterovou. Ta k tomu po počátečním zdráhání a pláči svolila. S nejstarším synem se taky hned vydala do stáje. Tělo odřízla kosou a spustila ho dolů do slámy, kterou ho také přikryla. Úředník mezitím odjel s rychtářem, konšelem a dvěma podruhy na pastvinu za ves a určil jim tam odlehlé místo k vykopání hrobu. Sám se pak vrátil pro mrtvolu do vsi. S vdovou a nejstarším synem ji dal na vůz, odvezl za ves a tam ji nechal pozdě večer pohřbít.

Stüffterovo tělo tedy skončilo v zemi, o tom, jak to bylo s jeho duší či „památkou“, se z pramenů nic nedozvídáme. Pozemková kniha rychty Jelmo, kam Německá Maňava náležela, však Stüffterovu smrt zaznamenává, ovšem až k roku 1695. Podle ní se Christoph Stüffter „*mimo vší pochybnost oběsil ve stáji z pomatení v hlavě [auß bledigkeit des haubts], jinak Melancholie (neboť podle vyšetřování vedl jinak zbožný život) a byl na základě knížecího rozhodnutí pochován na odlehlém místě*“. Na Stüffterovu pozůstalost neměl způsob jeho smrti, zdá se, žádný vliv. Usedlost v celkové hodnotě 300 zlatých převzal jeho nejstarší, tehdy šestnáctiletý syn Blažl. Podle zápisů se mu již v roce 1701 podařilo splatit dluhy na usedlosti (66 zl., 52 g., 6 d.) a podíl vdovy a začal odvádět splátky svým sourozencům do krumlovské sirotčí truhlice.

Nevíme ani, zda byl vzpurný hrobník z Horní Plané potrestán osmi dny nucených prací v okovech, jak to navrhoval hejtman Prix.